
ONTWIKKELINGEN IN TERREINEN VAN NATUURMONUMENTEN IN RELATIE TOT ENKELE KARAKTERISTIEKE VOGELSOORTEN

E.P.L.Hessels

Natuurmonumenten heeft in de loop van deze vijftwintig jaar regelmatig contacten met de Vogelwerkgroep gehad. Die contacten waren, voor zover ik mij dat voor de geest kan halen, over het algemeen goed. Soms waren er wel eens verschillen van inzicht en dan hadden we wat felle discussies, maar ik denk dat ik, de balans opmakend, moet zeggen dat wij ontzettend veel aan de mensen van de Vogelwerkgroep te danken hebben.

Ik begin mijn verhaal met het aangeven van een wat groter kader. De terreinen van Natuurmonumenten in Nederland hebben een gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 65.000 hectares. De bezittingen van Natuurmonumenten in deze omgeving liggen zo ongeveer in het midden. Het zwaartepunt ervan ligt in het Vechtplassengebied. Aan de oostzijde van deze regio, in het Eemland, zijn wij aan het "sprokkelen" om er langzamerhand een aaneengesloten gebied te verwerken.

Het is mijn bedoeling om eerst in grote trekken een schets te geven van de terreinen en van de essentie van de problematiek bij het beheer daarvan. Daarbij zal

ik mij, uiteindelijk, vooral gaan richten op de natte gebieden in de Vechtplassen.

Zoals u als vogelaars allemaal wel weet, liggen de 's-Gravelandse landgoederen op het grondgebied van 's-Graveland, langs het grensgebied met Hilversum. Deze terreinen vormen een belangrijke keten. Ze zijn in sterke mate door de mens aangelegd en worden gekenmerkt door de grote afwisseling van open terreinen, graslanden, opgaande bossen, die veelal erg oud zijn, en door waterpartijen. Er zijn in deze terreinen bovendien nog een aantal cultuurhistorische elementen, zoals het Capitool.

Het is dus een gebied waar cultuur en natuur sterk verweven zijn. Binnen de structuur, die wordt gevormd door het netwerk van paden en belangrijke kernpunten van gebouwen en hun omgeving, liggen zogenaamde "vakken" waar wij de natuur in hoge mate zijn gang laten gaan. Dat betekent dat er in de loop van de jaren in die vakken, onder andere, zeer veel bomen dood mochten gaan. Ik denk dat het beheer, in de naaste toekomst, langs dezelfde lijn zal worden uitgevoerd.

Voor wat de vogelbevolking betreft, zijn er in de afgelopen vijftwintig jaar geen grote wijzigingen opgetreden. Wel waren er fluctuaties, die zich ook in de toekomst voor zullen doen. We hebben in deze gebieden een groot scala van bosvogels, veel roofvogels en

uilen en ook de IJsvogel zit in dit gebied.

EINDE-GOOI

In het gebied Einde-Gooi, aan de zuidkant van Hilversum, hebben we te maken met een bosgebied dat ligt op de



* **ZWARTE SPECHT**
(*Dryocopus martius*)



overgang van de hogere zandgronden naar de lagere weidegronden, die ten zuiden en ten westen gelegen zijn.

Toen wij dat, ongeveer vijf-

tig hectare grote gebied, aankochten, troffen we gelukkig een gebied aan dat vrij extensief beheerd werd. Hoewel er veel exotische boomsoorten voorkomen, zoals

de Larix en de Douglas, proberen wij, via een geleidelijk "omvormingsbeheer" in dit gebied een zo natuurlijk mogelijk bos te krijgen. Een

aantal delen van het gebied bestaan uit een al wat ouder bos. Tabel 1 laat de ontwikkeling van enkele vogelsoorten over twintig jaar zien.

Soort	Paren in 1969	Paren in 1989
Vier Spechtensoorten	18	30
Zes Mezensoorten	105	170
Boomklever	3	10
Boomkruiper	13	36

Tabel 1 Vergelijking van het aantal broedparen van enkele soorten in soortenrijk ouder bos in Einde Gooi.

U kunt zien dat er een sterke ontwikkeling is van het aantal broedparen van de vier gespecificeerde soorten groepen holenbroeders. De gegevens hebben wij dankzij het werk van de Vogelwerkgroep via de heer Jonkers, kunnen verkrijgen.

Dit is een voorbeeld van een ontwikkeling, waar wij duidelijk proberen er voor te zorgen dat er meer oud hout is voor de holenbroeders.

EEMLAND

Het Eemland ligt, zoals u weet ten oosten van Hilversum en de Gooise gemeenten. Hier slingert de Eem door het omringende, geweldig klein geparcelleerde landbouwgebied, dat zeer intensief in gebruik is. In het gebied liggen schitterende dobben, die daar, als gevolg

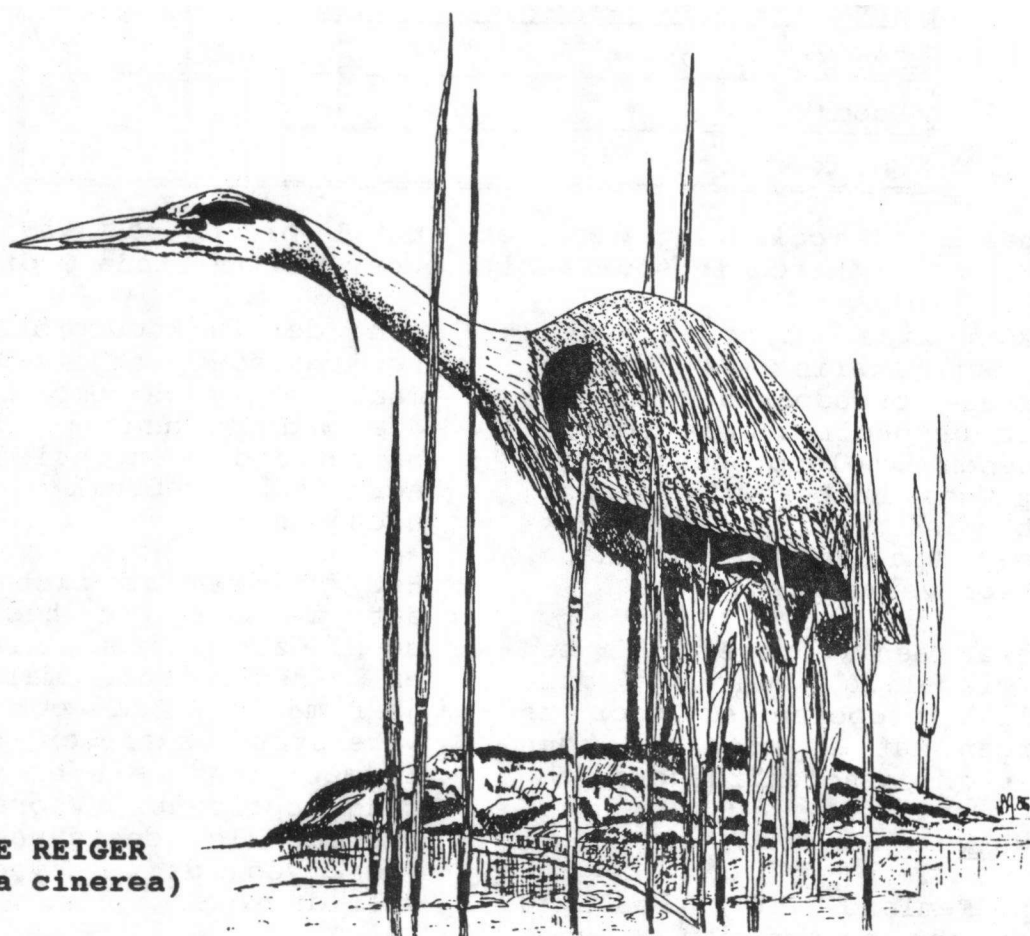
van de dijkdoorbraken, in het verleden, zijn ontstaan, maar ook in de omgeving van die waaien kunt u zien hoe ontzettend intensief het agrarisch gebruik van de grond is.

Het probleem is niet alleen dat de boer er heel veel doet, zoals mest uitrijden en verschillende malen per jaar maaien, maar ook dat de waterstand daarvoor zodanig is gewijzigd, dat er verdroging optreedt. Vooral dat laatste is desastreus geweest voor de weidevogels en voor de watervogels.

Natuurmonumenten is in dit gebied bezig gronden te verwerven, maar het is nu nog een sterk versnipperd bezit. Op het ogenblik moeten we zeggen dat we er eerst een behoorlijk aaneengesloten gebied zullen moeten verwer-

ven, om te kunnen komen tot maatregelen als het opzetten van de waterstand of tot het extensiveren van het agrarisch gebruik. Onze doelstelling voor dit gebied, die overigens ook in de landinrichtingsplannen is

vastgelegd, is dat we dit gebied weer willen gaan ontwikkelen tot een goed weidevogelgebied en, voor zover dat hier kan, ook tot een goede omgeving voor watervogels.



* **BLAUWE REIGER**
(*Ardea cinerea*)

VECHTPLASSEN

Ik ga over naar het gebied van de Vechtplassen. Helemaal in het noorden ligt het Gooimeer. Van daaruit strekt het sterk aaneengesloten gebied zich uit vanaf het

Naardermeer via de Ankeveense plassen, die gelukkig ook een heel groot stuk aaneengesloten zijn, maar ook deels versnipperd zijn. Van daaruit loopt het gebied door via de Kortenhoefse plassen naar het ten zuiden

daarvan gelegen gebied van de Loosdrechtse plassen, de Breukeleveense plas en het gebied van Tienhoven.

De bezittingen van Natuurmonumenten in de Vechtplassen vormen op zich toch een behoorlijk gebied. Ik meen dat we daar zo ongeveer zeventwintighonderd hectare bezitten. Maar, er missen ook nog erg veel stukken tussen en zoals de kaarten nu liggen zullen we er rekening mee moeten houden dat het gebied natuurlijk niet geheel in eigendom van Natuurmonumenten zal kunnen komen.

Wegen, dorpen zullen daar blijven liggen, met de bijbehorende bestemmingen. Waar we echter in de verdere toekomst naar toe willen, is dat daar toch meer uitwisselingsmogelijkheden van gebieden komen. Dat zal vooral via de wateren tot stand moeten komen. Het is een gebied met ontzettend veel verschillende waterpeilen en met veel andere problemen.

Het Naardermeer bestaat deels uit open water en gebieden met waterriet en bos. In dit gebied worden recreanten, onder leiding van een personeelslid of een van de voormalige beroepsvissers rondgeleid.

Het water hebben we inmiddels weer schoon kunnen krijgen, in elk geval in het noordelijke gebied. Jammergenoeg moest dat via een van onze kunstgrepen, namelijk

via de waterzuiveringsinstallatie. Hierdoor kunnen er allerlei waterplanten gedijen, zoals, onder andere, de kranswieren.

Op dit moment, is dit in ieder geval een gunstige situatie, hoewel we liever naar meer natuurlijke processen zouden willen.

Er zijn ook hoekjes waar de begroeiing veel dichter is. Daar ontstaan in het water al drijftilletjes en daar is de bosvorming al een stuk duidelijker te zien.

WATER

Het water is in wetlands, in waterrijke gebieden, natuurlijk het essentiële element waar het om gaat. Het is het "bloed" van het systeem. Het water moet eigenlijk in ieder gebied een eigen specifieke kwaliteit hebben om het moeras-ecosysteem, zo goed mogelijk en zo divers mogelijk te laten functioneren.

In de loop van de tijd zijn er erg veel vervuilingen opgetreden. Er is ook een groot probleem met het wegzuigen van water. Het Naardermeer, bijvoorbeeld, noemen we wel eens een soort vergiet, omdat, door de ontwatering in de omgeving, er in feite constant water uit het Naardermeer naar de zijkanen wegloopt.

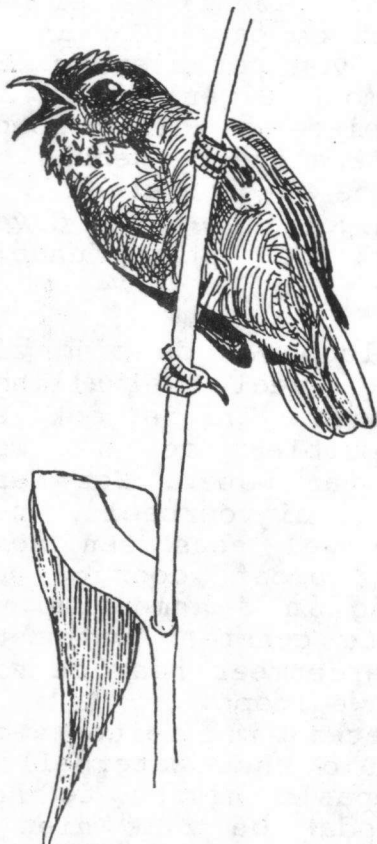
We moeten in feite water inlaten om het waterpeil op een bepaald niveau te houden, zodat de zaak niet te

veel verdroogt.

RECREATIEDRUK

In dit gebied speelt ook de recreatie een heel belangrijke rol, net zoals natuurlijk ook op de heide. Dat geldt zeker in bepaalde periodes, wanneer, als ik mij tot de vogels beperk, een grote verontrusting kan optreden.

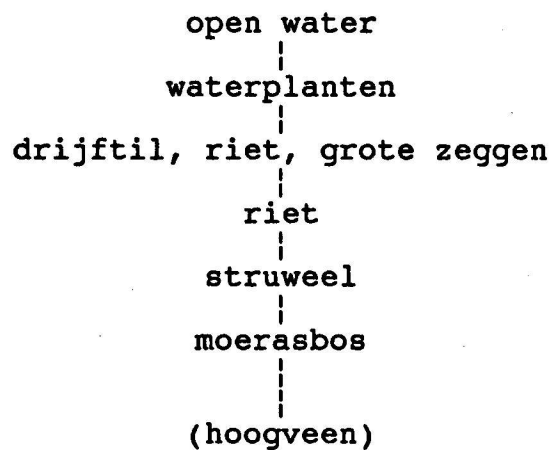
In het Naardermeer, hebben we de toegankelijkheid goed in de vingers. Daar kunnen we dat zelf regelen. In andere gebieden is dat veel minder het geval, behalve in Ankeveen, waar het ook gunstig is.



*** RIETZANGER**
(Acrocephalus schoenobaenus)

Als voorbeeld van de ontwikkeling die zich in het Vechtplassengebied in de afgelopen decennia heeft voorgedaan neem ik de legakkers bij Tienhoven, en de Breukeleveense plas. Er heeft zich daar op de legakkers, die decennia geleden allemaal korte moerasvegetaties en grasachtige vegetaties hadden, een geweldige hoeveelheid bos ontwikkeld. Ze zijn voor een groot gedeelte "verbost" of met struwelen dichtgegroeid. Aan randen van legakkers komen nog moerasachtige vegetaties met riet voor, maar ook hier is een heel sterke ontwikkeling naar bosvorming te zien.

In Figuur 1 is het schema met de verschillende successiestadia te zien.



**Figuur 1 - Successie stadia
in moerasvegetaties
(wetlands)**

Evenals op de hei, is bosvorming ook in onze natte

gebieden een van de belangrijkste optredende processen. De bossen en de struvelen langs de grasachtige stroken van de legakkers, zijn gebieden die aanvankelijk open water waren, de zogenaamde petgaten.

Op de legakkers werd vroeger het veen, uit de petgaten gedroogd. Deze zijn echter langzamerhand dichtgegroeid en verbost. Doordat het moeras verdwijnt en het bosgebieden in toenemende mate naar elkaar toe groeien, treedt er een verlies van open ruimte op. Daardoor treedt er vooral ook een

verlies op van de moerasachtige situatie.

In het open water komt er eerst een ontwikkeling van waterplanten. Deze vormen de zogenaamde drijftillen. Uiteindelijk komt er dan een ontwikkeling naar moerasbos. Dat kan, zeker als het decennia lang ongestoord gegroeid is, vanuit een biologisch oogpunt heel aantrekkelijk zijn, maar wanneer er erg veel van is, dan rijst de vraag of we niet grote verliezen van andere types biotopen in de successie lijden.

Waterplanten	Drijftil/ riet/zeggen	Struweel	Moerasbos
Zwarte Stern	Roerdomp	Grasmus	Aalscholver
Purperreiger	Blauwborst	Roodstaart	
Woudaapje			
Lepelaar			
Krooneend			
Bruine Kieken- dief			
Porseleinhoen			
Rietzanger			
Grote Karekiet			
Baardmannetje			

Tabel 2 Rode Lijstsoorten in Relatie tot Successiestadia.

En als we dan naar de vogels kijken, kunnen we ons afvragen wat er daarmee dan op dit moment in feite aan de hand is. Als u de habitats

(biotopen) invult met soorten (hebben wij als leidraad bedreigde of in aantal achteruitgaande soorten van de Rode Lijst genomen), dan

ziet u dat juist een groot aantal Rode Lijst-soorten, afhankelijk zijn van riet- en zeggevegetaties en de drijftillen (zie Tabel 2).

De vraag rijst dan dus "Wat kun je daar nu aan doen?" Eigenlijk moet je je daarvoor natuurlijk nog afvragen: "Moet je er iets aan doen?", want we zeggen ook dat we bij het natuurbeheer in toenemende mate toch geporteerd zijn van het zoveel mogelijk gebruik maken van natuurlijke processen. We beheren systemen en we zijn niet op soorten alleen gericht.

Natuurmonumenten hanteert bij het natuurbehoud als leidraad dat gekeken wordt naar het totale scala van "kijken wat er is" tot het ontwikkelen van nieuwe natuur. Voor Natuurmonumenten betekent het dus niet alleen maar conserveren van wat er is, maar dat wij een grote verscheidenheid aan landschappen, terreintypen, ecosystemen en soorten de beste waarborg vinden om binnen Nederland en, in feite, in de hele wereld, de bio-diversiteit te kunnen handhaven.

Dat wil niet zeggen dat we op iedere plaats ons altijd laten leiden door de in aantal achteruitgaande soorten. We zullen op een gegeven moment kijken naar het geheel. Ook een leidraad bij ons is, dat we toch proberen de natuurlijke processen,

die in feite de motor van het systeem zijn, op de lange termijn duurzaam in stand te houden. Dat we proberen die processen zoveel mogelijk ruimte te geven en dat we, binnen het kader van die ontwikkeling, kijken "Wat kunnen we voor die soorten doen?"

Het blijkt dan dat we zitten met een aantal verschillende situaties. Met betrekking tot de vogels kom ik dan terug op de vraag "Wat doen we nu?". We hebben gehoord dat er veel plannen zijn. Dat zijn ook heel vaak goede plannen. Maar aan de andere kant hebben we ook gehoord dat er te weinig geld voor is. Dat we, voor het uitvoeren van veel van die activiteiten, moeten komen tot aanschaf van meer afgeronde eenheden van terreinen. En dat we ook het waterbeheer veel meer moeten kunnen sturen.

Wij staan als Natuurmonumenten op dit moment voor belangrijke keuzen. Dat kan alleen in de gebieden waar "wij het voor het zeggen hebben", want we zijn daarbij sterk afhankelijk van zeer vele anderen. We hebben bijvoorbeeld veel vergunningen nodig van de overheden. Op zich is dat een heel goede zaak, want je moet je heel goed bewust zijn wat je doet, dat wordt door de overheden getoetst.

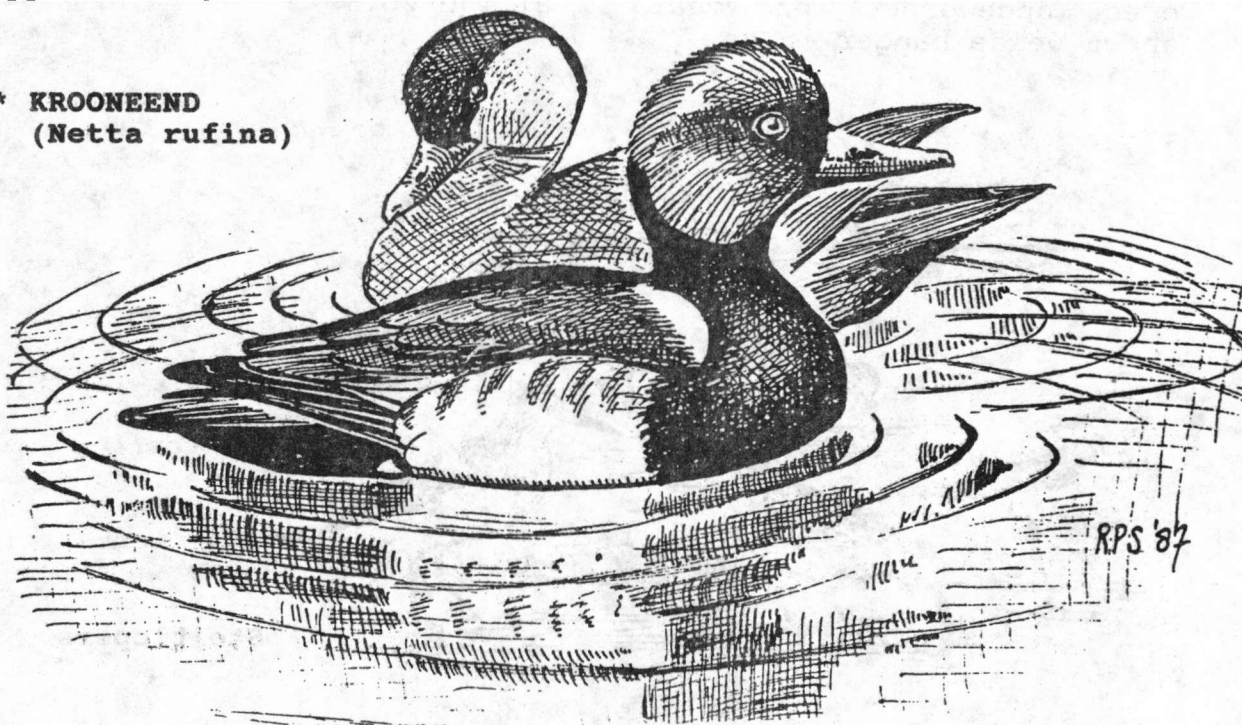
KLEINSCHALIG

In het Ankeveense hebben wij al een aantal nieuwe petgaten gegraven. Dat betekent dat wij daar bezig zijn met een vrij kleinschalig, cyclisch beheer. In plaats van steeds maar maaien en wat oppervlakkig afplaggen, heb

ben we in deze situatie gekozen voor het heel ver terug zetten van de successie.

We verwachten dat we nu veertig a vijftig jaar vooruit kunnen, want we willen dit systeem verder aan zichzelf over laten.

* KROONEEND
(*Netta rufina*)



De lokatie voor deze petgaten is zodanig gekozen, dat er schoon kwelwater in opborrelt en dat betekent dat er ook een rijke, gevarieerde plantengroei kan ontwikkelen. Ook voor de vogels is dat interessant. Wat dat betreft wijs ik, op een veel groter water, op de Krooneend.

Het aardige is, dat juist ook in deze petgaten foeraagemogelijkheden voor soorten als de Krooneend zijn

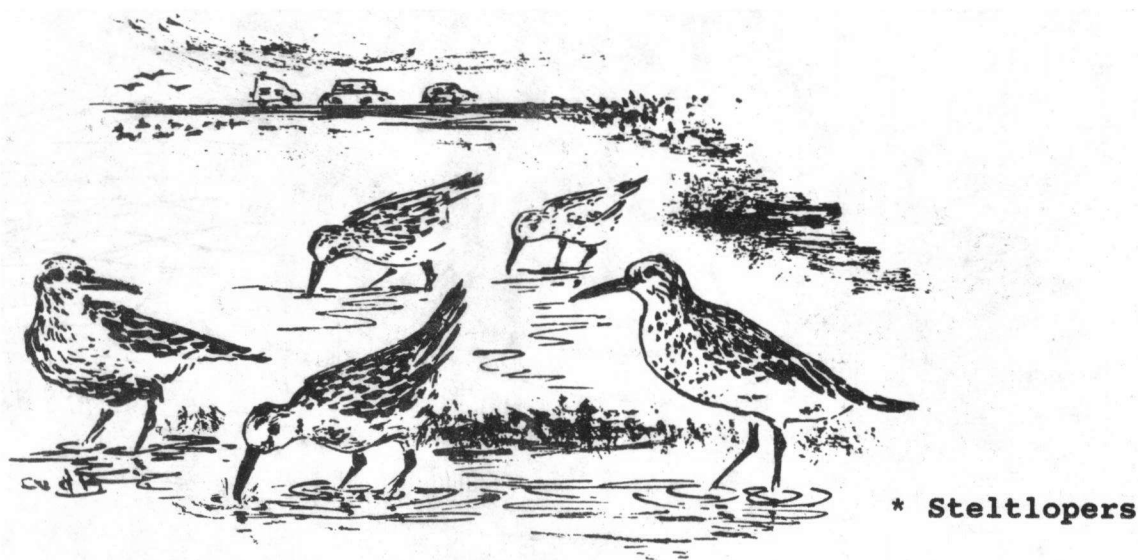
geschapen. Dat geldt ook voor de Purperreiger, die nu, aan de randen, weer wat mogelijkheden heeft.

Het graven van nieuwe petgaten is één mogelijkheid. Het is in feite heel kleinschalig. Een andere situatie voorbeeld is eigenlijk een bijkomend produkt van dingen die we ook moeten doen. Dat is het baggeren.

Als je in het plassengebied niet, onder de huidige om-

standigheden, met een bepaalde periodiciteit, de bagger uit het water haalt, dan betekent dat dat ze dus sterk verlanden en uiteindelijk is het dan nodig om weer een keuze te maken. Dat hebben we in het Ankeveense gedaan. Aan de rand van het gebied hebben we kades opgeworpen en daar hebben we de bagger in ge

spoten. Jammer genoeg, is de bagger heel vaak zeer sterk vervuild en moet het, onder bepaalde omstandigheden soms zelfs eigenlijk als chemisch afval worden geschetst en naar vuilnisbelten worden afgevoerd. Resultaten van onze welvaartsmaatschappij, maar gelukkig is het niet altijd zo.



In Ankeveen hadden we te maken met niet zulke vervuilde bagger. Gedurende een bepaalde, vrij korte periode van een aantal jaren, hebben we hier een biotoopje waar ook steltlopers kunnen zitten. Het is in feite een bijkomend produkt. Het is dus niet iets voor de lange termijn, maar het is in ieder geval een voorbeeld waar je voor een korte periode iets aan wijzigingen in

je gebied krijgt.

Het volgende voorbeeld is veel structureler. Het is niet uit dit gebied, maar uit de Wieden, waar is geconstateerd dat zelfs bij die grote plassen in de kop van noord-west Overijssel er een verdroging optrad, omdat ook daar, rondom de plassen, op de landbouwgronden, er een zodanige verlaging van de waterstanden optrad, dat

het water ook daar uit de Wieden wegzeeg naar de buitenkant. En toen is er gezegd er moeten bij de landinrichting, waar men een aantal zaken voor de landbouw nog verder wilde ontwikkelen, daar moeten dan ook voorzieningen getroffen worden. Zodat de Wieden, met de gronden er omheen, die ook weer moerasgebieden zijn, niet sterker verdrogen.

In feite zou het proces zelfs moeten worden teruggedraaid. En toen is er een zogenaamde hoogwaterzone gecreëerd, dat betekent dat buiten het natuurgebied, op voormalige agrarische gronden is een waterpeil opgezet, waardoor er een tegendruk ontstond, om het water uit het natuurgebied tegen te houden. Het is uiteindelijk ook weer een situatie, die ook voor de toekomst, voor wat het beheer betreft, kunstmatige elementen houdt, omdat het weer het opzetten, het houden van een hoger peil inhoudt. In ieder geval is het wel ten gunste van het natuurgebied.

PLAN OOIEVAAR

Veel mooier zou het natuurlijk zijn, wanneer je van natuurlijke processen en natuurlijke dynamiek gebruik zou kunnen maken. Dat is ook het gene waar we naar zoeken. We proberen dat in een aantal plannen ook uit te werken. Op dit moment is het Plan Ooievaar, bijvoorbeeld, een situatie waar er ge-

bruikt gemaakt wordt van de dynamiek in het riviersysteem. Een van de belangrijke dingen is, inderdaad, dat je via een verdere inrichting van een dergelijk gebied een uitgangssituatie kunt creëren waarbij de rivierkrachten hun werk kunnen doen.

Bij het laagveengebied, met al die verschillende waterpeilen zijn daarvoor, op dit moment, nog geen mogelijkheden. Toch zijn we daar nu aan het kijken, hoe we kunnen komen tot verbetering van de situatie. We hopen ook dat de bestuurders daaraan eveneens de nodige aandacht blijven besteden.

NIEUWE VENEN

Maar hoe dat kan worden bereikt, ik kan het u heel eerlijk zeggen, weten we, op dit moment, beslist niet. Wat je kunt doen is van situatie tot situatie verschillend.

In Nieuwkoop heeft de vereniging het plan Nieuwe Venen gelanceerd. Daar zien we een aantal mogelijkheden, hoewel ook daar kunstmatige elementen in blijven zitten, omdat het water dat uit de natuurgebieden wegzakt, in spaarbekkens moet worden opgevangen en het vanuit de spaarbekkens, op andere momenten in het jaar, weer moet worden teruggomppt. Dan heb je echter wel helder water behouden.

Hoewel we, in feite, voor een groot dilemma staan bij

de beheersplannen voor onze streek, hebben we toch ook goede hoop omdat plannen van de overheid, zoals het Natuurbeleidsplan en het Milieubeleidsplan, zoveel goede aanzetten geven. Daarom hebben wij hoop en zijn wij optimistisch gestemd, want we zien dat, door samenwerking van overheid en particuliere organisaties, het nodige kan worden gedaan.

Er kan zeker weer wat worden teruggewonnen. Het gaat niet makkelijk en wij zijn natuurlijk zeer gebaat bij ondersteuning van alle kan

ten. Niet alleen rechtstreeks via lidmaatschappen, maar ook door andere organisaties, zoals de uwe.

Wij hopen dat we ondersteuning krijgen, omdat we alleen met elkaar de druk en vooral de politieke druk kunnen opvoeren om te halen wat we willen. En dat is een goede natuur in Nederland!

Ir. E.P.L. Hessels is directeur Terreinbeheer bij Natuurmonumenten in 's-Graveland.